

Glossæ

tb/ 2012

Puheenjohtajalta	3
<i>Jesse Keskiäho</i>	
Ajan pauloissa keskiajalla	4
<i>Teemu Korpijärvi</i>	
Tuomas Heikkilä: Suomen kirjava keskiaika	5
<i>Juho Wilskman</i>	
Antiikin- ja keskiajantutkijat koolla Tampereella	7
<i>Jenni Kuuliala</i>	
”Grandis apud Romanos pestilentia et in medio urbis t(er)ra ap(er)ta e(st)”	8
<i>Lauri Härkänen</i>	
Ristiretkikonferenssissa Espanjassa	9
<i>Juho Wilskman</i>	
Uusi keskiaika – tavoitteita ja tuloksia	11
<i>Mervi Suhonen</i>	
Monien tulkintojen keskiaikaa– Rauman kaupungin alkuvaiheet	15
<i>Tuula Hockman</i>	
Kirjoituksia Turun tuomiokirkon suojista	22
<i>Teemu Korpijärvi</i>	
Tapahdumakalenteri	23
Jäseneksi	24

Glossæ-lehti on Glossa ry:n jäsen- ja tiedotuslehti. Verkkosivu ja aiemmin ilmestyneet numerot: www.glossa.fi/glossae.

Toimituskunta: Leena Enqvist, Lauri Hirvonen, Karolina Kouvola, Lauri Leinonen ja Piia Lempiäinen.

Latinankielinen sana *glossa* tarkoittaa kommenttia tai tulkintaa. Esimerkiksi keskiaikaisissa käsikirjoituksissa on *glossæ*, reunahuomautuksia. *Glossæ*-lehdessä julkaistaan keskiajan tutkimukseen liittyviä pikkuartikkeleita, uutisia ja keskustelua.

Glossa ry. on monitieteinen keskiajan tutkimuksen seura.

Verkko-osoite: www.glossa.fi

Postiosoite: Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Tieteellinen verkkolehtemme Mirator: www.glossa.fi/mirator

Glossæ IV/2012

ISSN 1455-9153

Painomäärä: 140 kpl

Helsinki, Unigrafia 2013

HYVÄ GLOSSALAINEN,

KUTEN OLET VARMASTI HUOMANNUT, lokakuuisessa Dies mediaevalis -konferenssissa jaettiin Glossan Valoisa keskiaika -tunnustus-palkinto Tuomas Heikkilälle. Tässä numerossa on luettavissa Juho Wilskmanin raportti palkinnon saajan joulukuussa pitämästä esitelmästä.

Kevään koittaessa ja valon lisääntyessä olen taas uudemman kerran pohtinut keskiajan valoisuutta, ja pimeyttä. Keskiajan oleukseen syventyi myös Glossan panos Tieteen päivien ohjelmaan, kun 13.1. useamman tutkijan voimin loimme valoa keskiaikaan liitettyihin katastrofin ja taantumien mielikuviin. Ja uusinta tietoa Suomen keskiaikaan tarjailtiin *Uusi keskiaika* -seminaarin monitieteisessä ohjelmassa 1.2.

Seuran tunnustus-palkintohan on aikoinaan saanut alkunsa nimenomaisena tarkoituksenaan torjua mielikuvaa pimeästä keskiajasta. Mielikuva kuitenkin istuu tiukassa, se on osa kieltä. Kun *Rondo Classic* -lehden toimittaja esittelee lukijalle jutun, jossa keskiaikaisen musiikin asiantuntija luettelee suosikkejaan aikakauden musiikista, hän kysyy retorisesti, ”oliko keskiajan musiikki pimeää?” Asiantuntijan kommentit esittelemistään teoksista vastaavat kieltävästi, ainakin implisiittisesti.

Yhtäältä tällaista ei varmaankaan pitäisi ottaa liian vakavasti. On hyvä että keskiaika puhuttaa ja kiinnostaa. Ja toisaalta piintyneetkin puhumisen tavat paljastavat jotain siitä, miten ja missä kehyksessä asioita ajatellaan. Mielikuva pimeydestä selvästi liittyy keskiaikaan. Pimeyteen tuntuu sisältyvän, ettemme tiedä aikakaudesta paljon, eikä mitään tietämisen arvoista ehkä ollutkaan.

On hyvä pohtia, mitä keskiajan valoisuudella tarkoitamme. On esimerkiksi selvää, että erityisesti läntisen Rooman keisarikunnan loppuun liittyi taloudellinen taantuma ja romahdus, jolla oli kaventava vaikutus niin materiaaliseen kuin kirjalliseenkin kulttuuriin. Tuskin monikaan väittää, että keskiaika kokonaisuutena nousi yli muiden aikakausien, saati että me siitä kiinnostuneet mielellämme vaihtaisimme elämämme ja osamme kenen tahansa keskiajan ihmisen kanssa. Elämää on joka tapauksessa elettävä nykyhetkessä.

Valoisa keskiaika onkin haaste renessanssihumanistien muodostamalle keskiajan käsitteelle, ajatukselle, että keskiaika olisi kirjaimellisesti väliaika oikean historian ja merkittävien kehityskulkujen keskellä. Valoisa keskiaika on kutsu ottaa keskiaika vakavasti ja nähdä sen merkitys nykyajalle.

Jesse Keskiäho

Glossan puheenjohtaja

AJAN PAULOISSA KESKIAJALLA

Teemu Korpijärvi

MARRASKUUN KUUKAUSIESITELMÄSSÄ Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa työskentelevä tutkija Denis Casey tutustutti Tieteiden talolle kokoon-tuneen kuulijakunnan keskiajan tutkimuksen kannalta ehkä helposti liiankin itsestään selvänä pidettyyn asiaan – aikaan. Aikahan kuluu alati ja samoin kuin nyt, myös keskiajalla ihmiset elivät jatkuvasti ajan kulumisen virrassa. Casey on tutustunut keskiajan aikakäsityksiin muun muassa irlantilaisia kronikoita tutkiesaan.

Jo termi ”keskiaika” itsessään liittyy aika-kauden osaksi laajempaa aikajatkumoa, vaikka termi onkin myöhempien historioitsijoiden luoma käsite. Casey lähestyi esityksessään ajan kulumisen mieltämistä, ajan mittaamista, muistettavissa olevaa aikaa ja monia muita aikaan liittyviä kysymyksiä. Yksi keskiajan tutkijoiden kannalta ilmeinen aikaan liittyvä kysymys on luonnollisesti dokumenttien päivääminen ja erilaiset tavat mitata aikaa. Aikaa saatettiin mitata vaikkapa hallitsijan hallintovuosina tai Kristuksen oletetusta syntymävuodesta laskettuna. Vuodenkiertoa säätelivät toisaalta pitkät ihmisestä riippumattomat ajanjaksot, kuten vuodenaajat, kirkolliset juhlapyhät ja päivittäiset rukoushetket.

Ajan mittaamisessa oli myös oleellisia kulttuurisia eroja, sillä siinä missä kristikunta seurasi suuriin juhlapyhiin sidottua kalentoria, jossa päivien sijainti saattoi vaihdella paljonkin, islamilaisessa maailmassa noudatettiin kuun kiertoon perustuvaa ajanlaskutapaa. Paikalliset erot saattoivat aiheuttaa arjessa ikäviä hankaluuksia esimerkiksi jos neuvottelujen tai kaupankäynnin toinen osapuoli oli jo karnevaalitunnelmissa, kun toinen yhä paastosi.

Oleellisena tekijänä Casey nostikin esiin sen, että ihmiset mittasivat aikaa ja seurasivat sen kulumista eri yhteyksissä eri tavoin: pääsääntöisesti maatalouselinkeinosta elantonsa saava maaseutuväestö istuttamisen ja sadonkorjuun mukaan, kirkonmiehet ja luostarien asukkaat rukoushetkien, jumalanpalvelusten ja pyhimysten juhlapäivien mukaan ja suvut myös sukupolvien mukaan. Kiinnostavana yksityiskohtana Casey oli kronikoita tutkiesaan havainnut, että Kristuksen toisen tulemisen ja historian päättymisen arveltiin halki keskiajan olevan aina muutaman (usein kolmen) sukupolven päässä tulevaisuudessa.

Koska aikaa oli kuitenkin monessa yhteydessä pystyttävä mittaamaan täsmällisemmin kuin päivän tarkkuudella, tätä tarkoitusta varten käytettiin ja kehitettiin edelleen tiimalaseja, erilaisia kelloja ja nokkelia muistisääntöjä – esimerkiksi kuinka monta rukousta tai hymniä tiettyyn aikaan mahtui. Kun uusia mittavälaineitä otettiin käyttöön erityisesti kaupungeissa, kaupunkielinkeinot, kuten kauppa ja käsityöammatit, sidottiin tiukemmin tähän mitattavissa olevaan aikaan. Kun aikaa kyettiin mittaamaan täsmällisemmin, sen käyttöä ryhdyttiin myös säätelämään tarkemmin.

Keskiajasta kiinnostuneen onkin hyvä tuntea moninaiset aikaan ja sen mittaamiseen liittyvät aikakauden erityispiirteet – tai ainakin hahmottaa se, että aika oli hyvin moninainen käsite jo keskiajalla. Keskiajan tutkijan on myös huomioitava dokumentteja tarkastellessaan kristillisessä Euroopassa aiemmin käytetyn juliaanisen ja käyttöön otetun gregoriaanisen kalenterin eroavaisuudet.

TUOMAS HEIKKILÄ: SUOMEN KIRJAVA KESKIAIKA

Juha Wilskman

TÄNÄ VUONNA Glossa ry myönsi Valoisa keskiaika -kunniamaininnan dosentti Tuomas Heikkilälle Helsingin yliopistosta. Heikkilä on tehnyt pitkäjänteistä työtä keskiajan tutkimuksen propagoitsijana Suomessa.

Kirjoittajalle Heikkilä muistuu mieleen ennen kaikkea ensimmäisen itse käydyin yliopistokurssin vetäjänä. Kyseessä oli *Historian tutkimuksen johdantokurssi* vuonna 2000. Kurssia nimitettiin opiskelijoiden keskuudessa välillä ”Keskiajan tutkimuksen johdantokurssiksi” – huomattava osa ajasta kun meni keskiaikaisten käsikirjoitusten tutkimuksen esittelyyn. Luennoitsija teki viattomille sekä vaikutusalttiille opiskelijoille hyvin selväksi, että on hienoa tutkia keskiaikaa.

Valoisa keskiaika -kunniamaininnan saaneen henkilön on tapana pitää Glossalle yleisöluento. Heikkilän esitelmän kohteeksi valikoitui kirjallinen kulttuuri keskiaikaisessa Suomessa. Keskiaikainen kirjallinen kulttuuri onkin Heikkilän ominta alaa. Hän väitteli saksalaisen P. Symeonin pyhimyskultista ja tämän pyhimyselämäkertojen leviämisestä. Suomesta Heikkilä kiinnostui havaittuaan, että P. Henrikin pyhimyselämäkertojen leviämistä voisi tutkia samalla tavalla. Tämä johti perehtymään, millainen kirjallinen kulttuuri Suomessa keskiajalla oli.

Kirjallinen kulttuuri keskiaikaisessa Suomessa on yllättävän kartoittamatonta aluetta, pitkälti siksi, että lähdeaineisto on kirjaimellisesti fragmentaarista. Kokonaisina säilyneitä keskiaikaisia kirjoja on vähän. Sen sijaan viimeisimpien laskujen mukaan meillä on 9319 kappaletta yleensä noin lehden mittaista frag-

menttia, jotka ovat peräisin arviolta 1400–1500:sta teoksesta.

Tilanne juontuu kirkon reformaatiosta. Suurin osa kirjoista liittyi katoliseen jumalanpalveluselämään ja jouti Kustaa Vaasan aikana julkishallinnon tilikirjojen kansiksi. Nuo kannot ovat sittemmin päättyneet pääosin Kansalliskirjastoon. Osa on tietenkin joutunut teille tietymättömille, valitettavasti jopa viime vuosikymmenten aikana.

Heikkilän mukaan kirjallinen kulttuuri rantautui Suomeen kristinuskon myötä ja esimerkiksi aitoja riimukiviä ei maastamme tunneta. Heikkilä jakaa Suomen keskiaikaisen kirjallisen kulttuurin kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa kirjat tuotiin ulkomailta, kuten Saksasta ja Englannista. Toisessa vaiheessa, 1200-luvun lopulta pitkälle 1300-luvulle, käsikirjoitusten lähde oli emä-Ruotsi. Samoihin aikoihin kirjojen tuotanto alkoi myös Suomessa ja kolmantena vaiheena voidaan pitää tilannetta, jossa Turun hiippakunnassa käytetyt kirjat tuotettiin pääosin sen omalla alueella. Silti kotimainen tuotanto ei koskaan korvannut täysin tuontia. Eräänlaisena huippukohtana Suomen keskiaikaiselle kirjoitetulle kulttuurille voidaan pitää Turun hiippakuntaa varten vuonna 1488 painettua *Missale Aboensea*.

Varsinaisia kirjoitustoiminnan keskukset Suomessa oli vähän, tärkeimpinä Turku, Naantali ja Viipuri. On esimerkiksi pystytty jäljittämään ryhmä kirjoituksia, jotka on ilmeisesti tuotettu Turun dominikaanikonventissa 1400-luvulla. On silti harvinaista, että käsikirjoitusten tuotantopaikka ja -aika voidaan arvioida näin tarkasti. Tärkein kirjoitet-

tu kieli oli latina, mutta kirjoituksia oli myös ruotsiksi, keskialasaksaksi ja mahdollisesti myös suomeksi.

Heikkilä päätti varsinaisen esitelmänsä toteamalla, että kirjallinen kulttuuri oli merkittävä tekijä, jolla Suomi linkittyi länteen. Kulkehan esimerkiksi latinalaisen ja kyrillisen aakkoston raja maamme itärajan kohdalla.

Heikkilä kuitenkin halusi vielä luoda katsausta uusiin tapoihin tutkia keskiaikaisia käsikirjoituksia, joita hän koettaa soveltaa myös itse. Ensinnäkin Heikkilä nosti esille luonnontieteelliset ajoitusmenetelmät: käsikirjoituksissa käytettyjen pergamenttien ikää ja valmistuspaikkaa voidaan koettaa määrittää esimerkiksi radiohiili- ja isotooppitutkimuksella.

Toinen uusi käytetty metodi on tietokoneavusteinen stemmatologia. Käsikirjoitukset kopioitiin aina toisista käsikirjoituksista, mikä synnytti eroja. Voidaankin puhua käsikirjoitusten ”sukupuista”. Näiden ”sukupuiden” rekonstruoinnista ja tutkimista kutsutaan stemmatologiaksi. Jos käsikirjoituksia on kymmeniä, niin kopiointijärjestystä on käytännössä ollut mahdoton jäljittää ”perinteisin keinoin”. Nyt on otettu avuksi tietokoneet sekä menetelmät, joita on käytetty tutkittaessa geneettistä evoluutiota. Heikkilä on työryhmineen soveltanut tätä metodologiaa muun muassa tutkiessaan P. Henrikin legendan leviämistä ja hän odottaa menetelmältä jatkossakin paljon.

GLOSSA RY.
TIEDOTTAA

*Glossa ry:n
KESÄRETKE*

*Mankbyn keskiaikaisen
kylätontin arkeologisille
kaivauksille*

Kesäkuussa 2013

GLOSSA RY järjestää kesäretken Espoon Mankbyn arkeologisille kaivauksille kesäkuussa. Mankbyn kylä autioitui vuonna 1556 kun sen asukkaiden tuli muuttaa asuinpaikaltaan kuninkaan käskystä. Paikalle perustettiin Espoon kuninkaankartano ja kyläalue jäi lähes koskemattomaksi kunnes se löydettiin uudelleen vuonna 2004 muinaisjäänösinventoinnin yhteydessä. Alueella on järjestetty kaivauksia vuodesta 2007 lähtien ja alueelta on tähän mennessä löydetty noin kahdenkymmenen talon jäänteet. Talojen jäänteiden lisäksi paikalta on löytynyt muinaispelto, jossa on edelleen havaittavissa auranjaljet ja keskiaikainen tieverkosto on säilynyt erinomaisesti.

Mankbyssä järjestetään arkeologiset kaivaukset jälleen tänä kesänä ja Glossa ry järjestää sinne omakustanteisen kesäretken kesäkuussa. Kesäretkeä koskevat tarkemmat tiedot päivitetään Glossa ry:n nettisivuille kevään kuluessa.

Karolina Kouvola

ANTIIKIN- JA KESKIAJANTUTKIJAT KOOLLA TAMPEREELLA

Jenni Kuuliala

TAMPEREEN YLIOPISTOSSA kokoonnuttiin elokuussa 2012 järjestyksessään viidennenteen Triviumin (Tampere Centre for Classical, Medieval and Early Modern Studies) organisoimaan Passages from Antiquity to the Middle Ages -konferenssiin. Konferensseja on järjestetty vuodesta 2003 vaihtuvien teemojen, ja päämääränä on ollut pitkän aikavälin kattava keskustelu sekä vuoropuhelu antiikin- ja keskiajantutkijoiden välillä. Vuosien saatossa yhteisen tarkastelun kohteena ovat olleet perhe ja yhteisö, vanhuus ja kuolema, ystävyys sekä uskonto ja osallistuminen, ja konferenssien esitelmien pohjalta on myös julkaistu artikkelikokoelmia.

Viimeisimmän ”Passagesin” teemana oli *Infirmity. Social and Cultural Approaches to Cure, Caring and Health*. Terveiden, sairauksien ja vammaisuuden tematiikka on ollut viime aikoina vahvassa nousussa ja järjestäjät pystyivätkin ilokseen muokkaamaan ohjelman laajasta määrästä esitelmäehdotuksia.

Konferenssin sessioissa käsiteltiin vammaisuuden ja sairauden käsitteitä ja kulttuurillisia rajoja, instituutioiden, ammattilaisten ja yhteisöiden rooleja hoivassa ja parantamisessa sekä psyykkisten sairauksien ja häiriöiden määrittelyitä ja sosiaalisia seuraamuksia. Puhujia oli yhteensä 11 maasta ja esitelmissä liikuttiin Pompeijin taloista kerettiläisyyteen ja myöhäisantiikin Britannian arkeologisilta kaivauksilta keskiajan demoneiden aiheuttamiin ongelmiin. Osansa huomiosta saivat myös iän, sukupuolen ja sosiaalisen taustan vaikutukset sairauden ja vammaisuuden kokemukseen ja määrittelyyn. Avainpuhujina

konferenssissa olivat professorit Nancy Caciola (University of California, San Diego), William V. Harris (Columbia University), Gábor Klaniczay (Central European University, Budapest), Christian Krötzl (Tampereen yliopisto) sekä Ray Laurence (University of Kent). Loppuyhteenvetoon konferenssin annista piti Irina Metzler (University of Swansea).

Jälleen kerran oli mukava huomata, että tällaisille laajan aikavälin konferensseille on kysyntää ja tarvetta. Esitelmät liittyivät luontevasti toisiinsa ja herättivät vilkasta keskustelua, ja vaikka lähdepohja ja metodit ovat eri aikakausien ja kulttuurien tutkimuksessa hyvinkin erilaiset, työskentelevät tutkijat kuitenkin samantapaisten teemojen äärellä. Terveys, sairaus ja vammaisuus ovat samanaikaisesti kulttuurillisesti määriteltäviä ilmiöitä ja kuitenkin kysymyksiä universaaleja, mikä tuli vahvasti esille esitelmissä ja keskusteluissa. Tämänvuotinen Passages-konferenssi varmasti toikin osallistujilleen inspiraatiota ja ajatuksia siitä, miten tarkastelun alla ollutta tematiikkaa voisi edelleen kehittää.

Jälleen saadut positiiviset kokemukset antiikin- ja keskiajantutkijoiden yhteisestä tapaamisesta osaltaan varmistavat konferenssarjan jatkumista. Tämänvuotisesta Passagesista on suunnitteilla julkaisu, ja vuonna 2015 tullaan kokoontumaan matkustusteemalla; *Passages from Antiquity to the Middle Ages VI:n* alustavana otsikkona on *On the Road. Travel, Pilgrimage and Social Integration*.

Lisätietoja: www.uta.fi/trivium/passages

”GRANDIS APUD ROMANOS PESTILENTIA ET IN MEDIO URBIS T(ER)RA AP(ER)TA E(ST)”

Lauri Härkönen

KUVITTELE ITSESI ENSIMMÄISELLE LUOKALLE. Et vielä lue sujuvasti: tunnet kirjaimet mutta et oikein ymmärrä, miksi opettajan piirtämät koukerot merkitsevät samoja äännteitä kuin aapisen kirjavat kuvat. Luokassa kukin lukee vuorollaan taululta ääneen. Jos jännitykseltäsi kykenet, lasket ehkä oman vuorosi etukäteen.

Turussa 24.–25.10. Dies Mediaevales 2012-konferenssin yhteydessä järjestetty, Outi Merisalonen vetämä, paleografian kurssi saattoi herättää edellä kuvatun kaltaisia muistoja ajasta, jolloin jokaisen kirjoitetun lauseen ymmärtäminen vaati suuria henkisiä ponnisteluita. Ratkaisevana erona varhaisiin kouluaikeihin oli nyt se, että kurssilla luettiin tekstejä, jollaisista monet olivat jo kirjoittaneet toinen toistaan pätevämpiä tutkimuksia. On kuitenkin aikalailla helpompaa lukea suodatettuja kopioita kuin käsinkirjoitettuja alkuperäislähteitä.

Kaksipäiväisen intensiivikurssin aikana perehdyimme paleografian ja kodikologian historiaan, keskeiseen terminologiaan sekä erilaisten tekstilähteiden syntyyn. Tämän ymmärtäminen on perustana sille, mitä erilaisista teksteistä ja kirjoituslustoista voidaan päätellä – ja mitkä näiden päätelmien rajat ovat. Miten papyruksesta valmistettu rotulus luettiin? Miksi pergamenteissa on reikiä keskellä tekstiä? Entä mitä hyödyimme tiedosta, että eurooppalaiset paperinvalmistajat käyttivät lopputuotteissaan vesileimoja?

Kurssin painopiste oli kuitenkin, kuten arvata saattaa, itse teksteissä. Opettajan johdolla kävimme läpi latinankielisten kirjoit-

tustyötyyppien trendejä aina antiikista kirjapainoajan alkuun. Käytännössä opetus koostui paljolti toinen toistaan kimurantimpien kiemuroiden lukemisesta. Näiden ymmärtämistä hankaloitti keskiaikaisten tekstityöläisten pyrkimys säästää arvokasta kirjoitusmateriaalia. Siksi valtaosa teksteistä kirjoitettiin enemmän tai vähemmän salakieleltä muistuttavien lyhentein. Se, että tutkija osaa kielen, kirjasintyyppiä ja kykenee tulkitsemaan omasta kulttuurista poikkeavia kirjoitustapoja, ei siis riitä. On myös tunnettava valtava määrä tiettyä tavua tai sanaa tarkoittavaa, kontekstistaan riippuvaista merkkiä. Tässä toki auttaa joukko alan asiantuntijoiden laatimia käsikirjoja.

Kaiken kaikkiaan paleografian kurssi oli mukavan käytännönläheistä ongelmanratkaisuharjoittelua toisinaan varsin abstraktiksi heittäytyvän akateemisen keskustelun vastapainoksi. Siirtyminen goottilaisesta fraktuurasta humanistiseen antiikvaan oli kuitenkin jo helpottava loppukevennys, sillä kuusi tuntia tavaamista päivässä on kyllä enemmän kuin tarpeeksi. Kiitokset innostavalle ja kannustavalle opettajallemme, jonka leppoisasta asenteesta moni alakoulun opettajakin voisi ottaa mallia. Suositelen lämpimästi vastaavia kurssseja kaikille keskiaikaisten lähteiden parissa työskenteleville – niin aloittelijoille kuin kokeneemmillekin.

Kirjoittaja on vastavalmistunut filosofian maisteri Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineesta.

RISTIRETKIKONFERENSSISSA ESPANJASSA

Juha Wilkman

SOOCIETY FOR THE STUDY OF THE CRUSADES AND THE LATIN EAST (SSCLE) järjesti 25.–29.6.2012 kahdeksannen neljän vuoden välein pidettävän konferenssin. Paikkana oli Cáceresin kaupunki Länsi-Espanjassa, Extremaduran alueella. Seuralla on yli 400 jäsentä kymmenistä maista ja konferenssit järjestetään aina eri paikoissa. Aiemmin ristiretkistä on keskusteltu esimerkiksi niin Israelista kuin Syyriastakin. Nytkin osallistujia oli Egyptistä, Israelista sekä Kiinasta, vaikka pääosa tuli Euroopasta tai USA:sta.

SSCLE:n konferenssit pyritään aina linkittämään jonkin historiallisen tapahtuman juhlavuoteen. Nyt vuorossa oli Las Navas de Tolosan taistelu vuonna 1212. Se on perinteisesti katsottu Iberian niemimaan ristiretkiajan käännekohtaksi – tapahtumaksi, joka kallisti vaakakupin lopullisesti kristittyjen eduksi. Varsinaiset suuret valloituksethan tosin osuivat seuraaville vuosikymmenille ja Granada sortui vasta 280 vuotta myöhemmin.

Taluskriisi näkyi selkeästi konferenssi-järjestelyissä. Hieman ennen konferenssia järjestäjät ilmoittivat ponnistelewansa ankarasti pitääkseen ”konferenssia pinnalla myrskyväällä merellä”. Aiempien konferenssien pohjalta luotuihin odotuksiin nähden paikalle pääsi paljon vähemmän väkeä. Seurauksena oli taloudellisia ongelmia ja kaikenlaista improvisointia, mm. pitopaikan vaihdos, mutta lopulta kaikki saatiin vietyä kunnialla läpi. Täytyy tosin vielä koputtaa puuta, että paperit saadaan julkaistua, kuten on tarkoitus. Taluskriisi sekä virkojen vähyys oli paljon

esillä myös keskusteluissa, jotka auttoivat laittamaan Suomen yliopistomaailman ongelmat perspektiiviin. Monissa maissa tilanne on vieläkin huonompi.

Cáceres

Konferenssin pitopaikka Cáceres on vajaan 100 000 asukkaan kaupunki ja mikäli kriittisyydellä kyllästetty historioitsija uskaltaisi puhua aitoakin aidommasta espanjalaisesta kaupungista, niin Cáceresta voisi sellaiseksi ehkä sanoa. Vanha kaupunki oli ruskeasta kivistä rakennettu ja liki autio, lukuun ottamatta lintuja ja paria nuorta miestä, jotka lauloivat kitaran säestyksellä. Katoilla oli haikaroiden pesiä ja maasto ympärillä kuin suoraan *Don Quijote*-filmatisoinnista.

Cáceresissa on ollut asutusta ammoisista ajoista, mutta nykyinen kaupunki sai kunnolla alkunsa maurivallan aikana. Kaupunki vaihtoi pariinkin otteeseen omistajaa ristiretkikaudella ja, mikäli oikein muistan, sitä puolustamassa oli lyhytaikaisesti oma ritarikuntansa. Keskiaikaisiin jäänteisiin kuuluvat muun muassa UNESCO:n suojelemat kaupunginmuurit. Konferenssin osallistujille järjestettiin asiantunteva kaupunkikiertös, jossa kerrottiin muun muassa kuinka keskiajalla nykyisin ruskeat talot olivat oikeastaan värikkäitä. Keskiajalla yksityistaloissa oli myös puolustustorneja, jotka kuningatar Isabella yhtä lukuun ottamatta kuulemma purkautti rangaistuksena kapinasta.

Esitelmät

Konferenssin sisältö koostui osallistujien tutkimusaiheidensa pohjalta laatimista papereista, jotka liittyivät ristiretkiin. Pääosa papereista oli englanniksi, mutta joukossa oli myös muutama ranskan- ja espanjankielinen.

Papereiden aiheita ei rajoitettu eikä varsinaista esikarsintaa tehty, minkä seurauksena maantieteellinen ja temaattinen kirjo oli laaja. Ristiretkitutkimus ei todellakaan tarkoita enää pelkästään Pyhän Maan retkiin tapahtuma- tai aatehistoriallisesta näkökulmasta keskittyvää historiankirjoitusta.

Esitelmää pidettiin ristiretkisuunnitelmiensa vaikutuksesta Kastilian ja Tanskan kuningashuoneiden välisiin avioliittosuunnitelmiin aina ristiretkien esittämiseen kreikkalaisissa koulukirjoissa. Puhuttiin niin taudeista ristiretkeläisarmeijoissa kuin Pyhän Haudan kirkon rituaaleista. Valitettiin hieman, että aiheiden kirjon laajentuessa ristiretkitutkimus on yhä enemmän silppuuntumassa ja kunnan kokonaisnäkemys katoaa. Sama ongelmahan on monella muullakin tutkimuksen saralla.

Kaikissa papereissa aiheena olivat kuitenkin oikeastaan ristiretkeläiset (tai ehkä olisi parempi puhua katolisista) ja näiden toiminta – eivät niinkään ristiretkien kohteena olleet. Myöskään ei käsitelty uuden ajan puolella tehtyjä ristiretkiksi kutsuttuja sotaretkiä.

Las Navas de Tolosaa käsiteltiin yllättävän vähän. Varsinaisesta taistelusta ei ollut yhtään esitelmää ja vain pari paperia sivusi siihen suoranaisesti liittyviä tapahtumia. Syykin tähän selvisi: osa osallistujista totesi päättäneensä puhua jostain ihan muusta ajatellen, että turhan suuri osa papereista liittyisi kumminkin vuoden 1212 taisteluun.

Espanjan käsitteilyltä vei pontta, että avajaisluennossa konferenssin puheenjohtaja julisti, ettei Las Navas de Tolosan aikaisia retkiä Iberian niemimaalla oikeastaan pitäisi pitää ristiretkinä, koska ne olivat pääosin paikallisten kuninkaiden operaatioita heidän omine

sotajoukkoineen. Konferenssin aikana kuultiin kuitenkin papereita, jotka korostivat aikakauden ”reconquista”-sotien ristiretkiluonnetta.

Kiistat siitä, mitkä sotaretket voidaan luokitella ristiretkiksi, onkin kokolailla ikuisuskysymys. Allekirjoittaneen mielestä se muistuttaa kiistelyä, onko lasi puoliksi täynnä vai puoliksi tyhjä. Loppujen lopuksihan kyse on vain siitä, miten kukin haluaa ristiretket määritellä.

Suomen alueelle tehdyistä ”ristiretkistä”, jos sellaista nimitystä haluaa käyttää, ei ollut papereita. Maastamme tuli kuitenkin kaksi edustajaa. Sini Kankaan esitelmä käsitteli ensimmäisen ristiretken aikaisia sankareita myöhemmissä tarinoissa. Allekirjoittanut taas analysoi Kreikan alueelle perustettujen ristiretkeläisvaltioiden sodankäyntiä vuosina 1203–1320 siltä kannalta, että oltiin valmiita avoimiin taisteluihin. Taustalla on keskiajan sotahistorioitsijoiden parissa vellonut ns. *Vegetian warfare*-debatti.

Konferenssissa pääsin myös tutustumaan kolmeen minulle ennestään tuntemattomaan nuoreen tutkijaan, jotka ovat valinneet aiheekseen Egeanmeren alueen ristiretket ja sinne perustetut ristiretkeläisvaltiot. Alueeseen liittyen oli myös monia vanhempien tutkijoiden papereita. Näyttääkin siltä, että Bysantin alueelle neljännen ristiretken jälkeen perustetut ”ristiretkeläisvaltiot” sekä alueelle tehdyt ristiretket ovat nousemassa trendikkäiksi tutkimuskohteiksi. Nämä aiheet olivat pitkään varjossa ja siksi alkoivat kiinnostaa itseäni.

Seuraava konferenssi on tarkoitus pitää vuonna 2016 Tanskassa, jossa on viimevuosina oltu hyvin aktiivisia ristiretkitutkimuksen suhteen. Itämeren alueen ristiretkeily tulee olemaan konferenssissa keskeisellä sijalla. Vielä kesäkuussa ei oltu päätetty, mihin alueen historialliseen tapahtumaan konferenssi tullaan linkittämään. Varmasti kuitenkin toivotaan papereita myös Suomen alueen historiasta.

UUSI KESKIAIKA – TAVOITTEITA JA TULOKSIA

Mervi Suhonen

Tavoitteita

Uusi keskiaika oli Uudelleenarvioitavana keskiajan koko kuva -seminaarin jälkeen syntynyt projekti, jonka kunnianhimoisista tavoitteista olen kirjoittanut *Glossae*-lehden numeroissa 4/2011, 1/2012 ja 2/2012. Tavoite oli piristää kokonaiskuva Suomen (käytännössä: nykyisen Etelä-Suomen) keskiajasta kartoittamalla tuoreita tutkimusaiheita ja tutkijoiden viimeaikaisia tuloksia eri aloilta sekä vauhdittamalla tutkijoiden välisiä kontakteja ja tiedonvälitystä suurelle yleisölle, erityisesti opettajille ja kouluille. Projektia isännöi Glossa ry, joka sai sitä varten Tieteellisten seurain valtuuskunnan seminaariapurahan.

Projekti oli heterogeeninen ja sellaiseksi tarkoitettu: kukaan yksittäinen henkilö tai mikään pieni johtoryhmä ei halunnut sanella, mitä tehdään ja mikä on hedelmällistä. Näin ollen painotuksetkin vaihtelivat. Jotkut katsoivat, että seminaarit ja keskustelutilaisuudet ovat hyvä työskentelytapa, toiset haaveilivat keskiajan tutkimuksen verkkosivustosta tai kirjasta, jopa kirjasarjasta, joka uudistaisi Suomen keskiajan kokonaiskuvan.

Näkemyksen uudistaminen on tieteessä aina ajankohtaista ja uudistuminen väistämätöntä. *Uusi keskiaika* -hankkeen päämottiivina eivät olleet tieteelliset läpimurrot ja uudistukset sinänsä. Lähtökohta oli, ettei yleisöllä – eikä siten myöskään tutkijoilla itsellään – ole käytettävissään nykytutkimuksen suuntia ja uutuuksia eri aloilla tarjoavia haku-teoksia. On turvaututtava muihin keinoihin, ja näitä keinoja haluttiin keksiä ja parantaa. Tiedonhaku keskiajasta on näet yllättävän

vaikeaa siitä huolimatta, että kansainvälistä huippukirjallisuutta on valtavasti ja toisaalta keskiajan popularisointi on hyvin suosittua kotikulmillammekin. Mutta kun olisi tarvetta tietää, mitä vaikkapa kasvijäännetutkimus kertoo keskiajan kasveista ja kasvuoloista, ei meikäläisen kaltainen tavallinen arkeologi jaksa eikä ehdi sukeltaa kansainvälisten vertaisarvioitujen julkaisusarjojen viidakkoon. Kun en myöskään tyydy keskiaikamarkkinoilla esiintyvän yrttiniyyttien myyjän viisauteen, on tiedonjano sammutettava kompromissilla. Helpoin tapa voi olla lähettää sähköpostiviesti tutulle tutkijalle ja kysyä häneltä – jos tuttavapiirissäni kasvitieteilijä on.

Tällaisia tiedonvaihtoverkostoja ja hillaista tietoa on pakko käyttää ja siksi tutkijayhteistyö kaikissa muodoissaan on aina vain oleellisempaa, vaikkei kaikilla varsinaisia yhteisiä ambitoita olisikaan.

Tilanne muuttuisi jonkin verran, jos kokoon saataisiin encyklopediamainen tiedonlähde, olipa se sähköisessä muodossa jatkuvasti päivittyvä tai stabiilimmassa formaatissa kirjana.

Tapahdumia

Uusi keskiaika -projektin ensimmäisessä vaiheessa koottiin sähköpostilista, jolle olivat tervetulleita kaikki, jotka halusivat seurata, mitä tapahtuu ja osallistua. Pidettiin myös pari palaveria, joissa kartoitettiin haaveita ja realismia. Keskiajan tutkijoiden verkoston laajenemisesta ei tässä yhteydessä voi kuitenkaan suureen ääneen puhua, koska monet olivat tunteneet toisensa jo vuosikautia ja paljon

yhteistä oli tehty jo aiemmin. Kiitän kaikkia mukana olleita!

Ensimmäinen varsinainen tempaus oli paneelikeskustelu, jonka järjestimme Dies medievales -konferenssissa Turussa perjantaina 26.10.2012. Keskustelu oli monipolvinen ja yleisöpuheenvuoroja runsaasti. Aihe osoitautui houkuttelevaksi: pitkän konferenssipäivän päätteeksi paneelia seuraamaan kokoontui valtaosa *Diesin* osanottajista. Mieleen ei vain juolahtanut pyytää ketään paneelin sihteeriksi kirjaamaan muistiin, mitä puhuttiin. Sen vuoksi ainoa kirjallinen dokumentti on itse kokoamani, vasta vuoden 2013 puolella kirjoitettu tiivistelmä. Se julkaistaan tässä *Glossae*-lehdessä ja mahdolliset täydentävät puheenvuorot aiheesta ovat tervetulleita lehden seuraaviin numeroihin.

Toinen *Uusi keskiaika* -hankkeen saavutus oli osallistuminen Tieteen päiville Helsingissä tammikuussa 2013. *Glossa ry* on osallistunut aiemminkin Tieteen päivien iltaohjelmaan, niin sanottuun Tieteiden yöhön, ja samoin mukana oltiin tänäkin vuonna. Tieteen päivien teemana oli tällä kertaa *Kriisi – uhka ja mahdollisuus*. Siihen liittyen tarjosimme kaksi kaikille avointa keskiaika-aiheista esitelmää: *Villi ja vapaa? Käsityöläisleski myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisössä* (FM Maija Ojala, Tampereen yliopisto) ja *Sodat ja kärsimys venäläisissä kronikoissa – Jumalan ruoska vai tie pelastukseen* (FT Mari Isoaho, Helsingin yliopisto). Kuulijoita oli kiitollinen määrä. Lapsille puolestaan järjestettiin mahdollisuus tutustua riimukirjoituksen saloihin. Kirsi Kanervan suunnittelema ja toteuttama riimutyöpaja herätti muutamien aikuistenkin uteliaisuuden.

Uutta keskiaikaa tuotiin esille erityisesti Tieteen päivien päiväohjelmassa. Toteutimme viiden tutkijan voimin diasikermän, jossa kumottiin keskiaikaan usein kytkeytyviä stereotyyppioita. Väitimme, että keskiajalla oltiin ihmisiksi ja peseydyttiin, harrastettiin seksiä ja syötiin pilaantumaton ruokaa. Esittelimme keskiajan sodankäyntiä ja teimme tietä-

väksi, ettei se ollut yhtä kaaosta eikä historia edennyt hallitsemattomasti kahakasta kahakkaan. Kerroimme, etteivät kaikki keskiajalla olettaneet maapalloa pannukakuksi eikä länsimainen tiede ole peräisin vasta renessanssin ”valoisilta” ajoilta. Esittelimme niin eurooppalaista ajattelua kuin kotimaankin keskiaikaa. Näytimme Turun arkeologisia löytöjä ja Uudenmaan muinaisjäänneksi väittäen, ettei Suomen alue keskiajalla ollut materiaalsen tai henkisen kulttuurin takapajula eikä ihminen nököttänyt luonnon armoilla odottaen kuolemaa.

Kuolema yritti kyllä kolkutella ovelle. Läsna esitelmätilaisuudessa oli oikea viikatemies, iso ja iloton tyyppi mustine kaapuiheen ja rautaisine niittotyökaluineen. Hahmo synkisteli, minkä jaksoi, mutta tutkijat kumosivat hänen vallanhimoiset väitteensä yhden toisensa jälkeen ja lopulta viikatemiehen oli luovutettava, poistuttava ja jätettävä yleisö uskomaan, että keskiajastakin on aikanaan selvitty hengissä ja että keskiajassa on nyt paljon kiehtovaa löydettävää ja tutkittavaa. Tapahtuma oli eräänlainen yleisömenestys, ja päivien jälkeen löysin tutun viikatemiehemme valokuvan Tieteen päivien Facebook-sivuilta. Kiitän siis lämpimästi Matti Rautiaista (roolihenkilö) sekä diasarjan koostajia Jesse Keskiähoa, Ilkka Leskelää, Päivi Maarasta ja Susanna Niirasta.

Seminaari

Uusi keskiaika -hankkeen päätapahtuma oli seminaari Tieteiden talolla Helsingissä helmikuun 1. päivänä 2013. Ohjelma näytti hyvältä jo etukäteen: 12 esitelmää eri aloilta, joukossa niin nimekkäitä tutkijoita kuin tutkijaurallaan nousukiidossa olevia jatko-opiskelijoitakin. Esitelmien tiivistelmiin voi tutustua *Glossan* verkkosivuilla. Tilaisuus keräsi erittäin runsaan yleisön.

Keskiajan tutkimuksen keskeinen kulmakivi on tietenkin asiakirjatutkimus, jota seminaarissamme edustivat jatko-opiskelijat

Maria Kallio ja Ville Walta. Kallion esittelemä asiakirjojen ajoittaminen vesileimojen avulla oli itselleni uutta ja varmaan monille kuulijoillekin. Näkymät siihen, kuinka tarkkoja ajoituksia on saavutettavissa, ovat lupaavia. Walta puolestaan laatii erittäin monipuolista tutkimusta Naantalin luostarin arkistosta erityisesti asiakirjahallinnon näkökulmasta.

Asiakirjatutkimuksen vähemmän tunnettu haara on sellaisten kirjallisten muistomerkkien analysointi, joissa on nuottikirjoitusta. Sibelius-Akatemian lehtori Jorma Hannikainen valotti reformaatioajan jumalanpalvelusmusiikista säilyneiden, merkittävästikin eri-ikäisten sävelmuistiinpanojen sisältöä ja niiden alkuperän selvittämisen ongelmia. Humanistin mieltä lämmitti, että hän myös havainnollisti eriaikaisten sävelkulkujen välisiä eroja laulamalla ne meille ääneen.

Yksi Suomen huomiota herättävimmistä keskiaikahankkeista on Turun tuomiokirkon reliikkien tutkimus, joka etenee professori Jussi-Pekka Taavitsaisen johdolla. Arkeologian jatko-opiskelija, tekstiilitutkimuksen asiantuntija Heini Kirjavainen on analysoinut Autuaan Hemmingin pyhimysarkusta Turun tuomiokirkosta talteen otettua villamekon palaa. Hänen yllättävä, mutta varsin perinpohjaisesti perusteltu johtopäätöksensä on, ettei mekkoa ole tehty ihmiselle vaan patsaalle. Kyseessä on Kirjavaisen mukaan Neitsyt Marian patsaan pukeminen. Tällaisesta käytännöstä on olemassa kirjallisiakin mainintoja keskiajan katolisesta kirkosta Turusta.

Turku on keskiössä yleensä aina, kun Suomen keskiajan arkeologiasta puhutaan. Arkeologi Liisa Seppänen väitteli Turun keskiaikaisesta rakentamisesta joulukuussa 2012. *Uusi keskiaika* -seminaarissa hän esitteli kaupungin arkeologista aineistoa siltä kannalta, mitä monitieteisiä mahdollisuuksia se on jo tarjonnut ja mitä vielä on näköpiirissä. Tutkimus on, kuten hyvän tutkimuksen tuleekin olla, vasta lupaavassa alussa... Seppäsellä ei kuitenkaan omalta kohdaltaan ole syytä vaatimattomuuteen: tuoreessa väitöskirjassa on

yli tuhat sivua tiukkaa analyysia ja kansainväliseen vertailuaineistoon perustuvaa tulkintaa siitä, miten Turussa keskiajalla rakennettiin ja asuttiin. Hän myös muisti kiittää kollegojaan jo saavutetuista tuloksista ja teoksista.

Arkeologisia terveisiä toi myös seminaarimme ainoa kansainvälinen vieras, arkeologi Erki Russow Tallinnasta. Hänen oma tutuin tutkimusteemansa ovat saviastiat, ja esitelmässään hän kuvaili, miten niinkin tavanomaiset esineet kuin keramiikkakupit ja -kannut ovat nykymenetelmin mitä antoisin lähdeaineisto kronologian ja kontaktiverkoston selvittämiseen esimerkiksi Virossa.

Keskiajan kaivaukset keskittyvät usein kaupunkeihin, joissa on parhaimmillaan monimetrisiä kulttuurikerroksia, löytörikkaita latriineja ja lähes tuoreen tuntuisina säilyneitä hirsisalvoksia. Viime aikoina keskiajan maaseudun kuten kyläonttien tutkimus on Suomessakin kuitenkin yleistynyt, kuten mm. *Glossae*-lehdessä olemme saaneet lukea. Siitepölytutkimuksen erityisasiantuntija Teija Alenius näytti seminaariesitelmässään, miltä Uudenmaan asutuksen vaiheet näyttävät, kun niitä katsotaan järviin ja soihin sedimentoituneiden vilja- ja muiden kasvien siitepölyjen osoittaman evidenssin valossa. Aleniuksen esitelmä oli yksi seminaarin suurista yllätyksistä monipuolisuudessaan ja vakuuttavuudessaan.

Arkeologisesti tutkitut kylät ovat Etelä-Suomessa: Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Hämeessä. Arkeologi Petri Halisen näkökulma keskiaikaan on toisenlainen. Hän tutkii niitä muinaisjäänneksiä, jotka ajoittuvat etelän keskiaikaa vastaaville vuosisadoille Lapissa. Periferian periferiassakin oli elämää!

Elämän merkit dokumentoituvat ihmisluihin vääjäämättömämmin kuin niitä millekään pergamentille tai paperinpalalle voidaan koskaan ikuistaa. Osteologiaan, erityisesti paleopatologiaan perehtynyt jatko-opiskelija Kati Salo näytti laajan kuvasarjan, joka perehdytti seminaariyleisön erilaisiin sairauksiin ja vammoihin niissä tapauksissa, joita Suomen

eri paikkakunnilta mm. kirkkojen ja kirkko-
maiden kaivausten yhteydessä on saatu esiin.
Arkeologit eivät kajoa kristittyihin hautaus-
maihin varta vasten luuaineistoja löytääkseen,
mutta useat keskiajan kirkot ovat edelleen
käytössä ja siellä tehtävien restaurointi- yms.
töiden yhteydessä vainajia usein löydetään.
Myös nuorempi kuin keskiaikainen luuma-
teriaali on osteologin kannalta relevanttia:
samat sairaudet ja samankaltaiset puutostilat
ovat vaivanneet ihmisiä ja jättäneet jälkiä lui-
hin aina, monet niistä nykyisinkin.

Seminaaripäivän kallistuessa kohti lop-
puaan kuulijoita odotti vielä yksi helmi: kes-
kiajan kielet ja kieliyhteisöt nykyisessä Etelä-
Suomessa ja sen lähikontaktialueilla. Lingvisti
Janne Saarikivi on tiedotusvälineissäkin usein
nähty ja kuultu, erinomaisen havainnollinen
ja mielenkiintoinen esiintyjä, jota olisi mie-
luusti kuunnellut seminaarissamme pidem-
päänkin.

Oli kuitenkin jo johtopäätösten aika. His-
toriantutkija Jaakko Tahkokallio otti erään-
laisen provokaattorin roolin pohdiskellen se-
minaarin päätteeksi, millainen tavoite ”uusi
keskiaika” hänen näkökulmastaan on. Sinisil-
mäisyyteen ja idealismiin ei ole syytä: mikään
ei uudistu hetkessä eikä ilman työtä ja vaivaa.
Tahkokallio kannustaa kuitenkin yleisesityk-
siin ja on pettynyt, niin kuin moni muukin,
siihen, ettei Jalmari Jaakkolan jälkeen kukaan
ole kirjoittanut yhtä laajakaarista yhteenveitoa
Suomen keskiajasta. Työmäärää ei pelättäne
sinänsä eikä vaivannäköä, mutta tilanne kes-
kiajan tutkimuksessa on sama kuin muualla-
kin. Nimittäin se, että tiedonfragmentteja on
nykyisin niin valtavasti ja laatukriteerit niin
korkealla, ettei yksi mies tai nainen yleisesi-
tyksiin kykene eikä niihin noin vain yllä mi-
kään työryhmäkään.

Itse haluan todeta tässä yhteydessä, että
Suomen esihistorian yleisesityksen julkaisi
Ella Kivikoski vuonna 1961 ja hänen kerro-
taan silloin todenneen, että tarina on nyt val-
mis eikä lisättävää liene tulossa. Matti Huurre
sai puolestaan oman yleisteoksensa valmiiksi

vuonna 1979 ja sen jälkeen kirjasta on otet-
tu 13 uusintapainosta ilman, että varsinaista
kilpailijaa olisi markkinoille tullut. Vuonna
1984 ilmestynyt *Suomen historia* -sarjan 1.
osa (Weilin & Göös) sekä eräät muut myö-
hemmin ilmestyneet maamme historian
kokonaisesitysten alkuosat ovat kyllä täy-
dentäneet yleiskuvaa, mutta uudenaikaiseen
tutkimukseen perustuvaa, kokonaan arkeolo-
gialle omistettua kirjaa odotetaan kiihkeästi.

Kirjoja julkaistaan kaikilla aloilla, niin
keskiajan tutkimuksestakin. Dosentti Tuomas
Heikkilä lausui seminaarimme päätössanoina,
että julkaisutuontanto näyttää muhkealta ja
keskiajan tutkimuksen päivät siinä suhteessa
valoisilta. Seminaaria varten oli nimittäin ke-
rätty pieni kirjanäyttely, jossa oli mukana vain
suhteellisen yleistajuisia teoksia ja vain aivan
uusinta kirjallisuutta. Näyttelystä ei lopul-
ta tullutkaan aivan pieni vaan pöytä täyttyi;
kirjoja oli vaakatasossa ja pystyssä, kahdessa
kerroksessa ja ikkunalaudallakin. Se yleisesitys
vain puuttuu...

Lopuksi

Seminaaripäivän iltana virkistävän lasillisen
ääressä tunnelma oli tiivis ja korkealla. Siitä
huolimatta totean, että *Uusi keskiaika* -pro-
jekti oli yksi toiveiden tynnyri, jossa oli reikä
samassa kohdassa kuin tynnyreissä yleensä,
nimittäin pohjassa. Paljon tehtiin, mutta hu-
omattavasti enemmän jäi saavuttamatta. Jätän
projektin ja Glossan toivoen, että uusia Uusia
keskiaikoja tulee ja että toiveet eivät jää tyn-
nyreihin vaan niitä kylvetään hedelmällisiin
kasvuympäristöihin.

Kiitän myös *Glossae*-lehteä kuluneista
vuosista.

*Kirjoittaja toimi Uusi keskiaika -projektin
koordinaattorina helmikuusta 2012 helmikuu-
hun 2013 sekä on Glossaen entinen päätoimit-
taja ja toimituskunnan jäsen.*

MONIEN TULKINTOJEN KESKIAIKAA

– Rauman kaupungin alkuvaiheet

Tuula Hockman

MILLOIN RAUMAN KAUPUNKI ON SAANUT
ALKUNSA, entä milloin seurakun-
nallinen toiminta seudulla alkoi?
Nämä kysymykset ovat olleet ja ovat esillä sil-
loin kun Rauman kaupungin ja Rauman seu-
dun historiasta keskustellaan tai kirjoitetaan.

Lukuisat tarinat verhoavat Rauman seu-
dun varhaisia vaihteita.¹ Eräs 1700-luvulta
peräisin oleva muinaistaru ilmoittaa Rau-
man kaupungin hyvin vanhaksi – vanhempaa
kaupunkia ei ole ollut koko Suomenmaassa,
vaikka Turkukin otettaisiin laskuun mu-
kaan.² Tarun mukaan Rauma näet perustet-
tiin jo vuonna 169 jKr. Toinen taru kertoo,
että Ruotsin kuningas Björn perusti Rau-
man vuonna 829. Siten Rauma oli olemassa
jo ennen Erik Pyhän retkeä Suomeen. Juuri
Raumalle suuntasi piispa Henrik matkansa
Kokemäeltä, mutta Lallin isku surmasi hänet
matkalla, Köyliön järven jäällä.³

Kun jätetään taakse tarinoiden kiehtova
maailma ja haetaan vanhimpia Rauman kau-
punkia koskevia kirjallisia lähteitä, tullaan
paljon lähemmäs nykyaikaa, 1400-luvulle.

Näiden vanhimpien aikalaislähteiden avulla
hahmottelen tai ”haarukoin” tässä artikkelissa
Rauman kaupungin perustamisaikaa.

ANTE QUEM

Vanhin privilegiokirje

Rauman porvareiden saamat vanhimmat pri-
vilegiot ovat vuodelta 1442. Tässä privilegio-
kirjeessä Kaarle Knuutinpoika antaa rauma-
laisille porvareille oikeudet ostaa, myydä ja
käydä kauppaa sekä nauttia niitä oikeuksia
ja vapauksia, joita turkulaisilla oli.⁴ Privile-
giokirjeen kohdalla on käyty keskustelua sekä
päivämäärästä että vuosiluvusta.

Reinhold Hausen ilmoittaa (FMU:ssa)
kirjeen päiväykseksi 15.4.1442. Aina Lähtee-
noja on päätellyt päiväykseksi 17. huhtikuuta
ja Seppo Suvanto pitää todennäköisenä päivä-
yksenä 12. huhtikuuta 1442.⁵

Alkuperäisessä kirjeessä päiväys on muo-
dossa: ”...ix daga⁶ efter Quasimodogeniti”.

¹ Tässä mainittujen tarinoiden lisäksi on suuri joukko mm. kirkollisia oloja koskevia tarinoita, joissa kerrotaan mm. kappeleiden paikoista. Lisäksi on kristillisperäisiä paikannimiä. Esim. Pentti Papunen, *Rauman seudun asuttamisen ja yhteiskunnallisen vakiintumisen kausi rautakauden lopulta n. vuoteen 1550*. Teoksessa Rauman seudun historia I. Rauman mlk – Lappi – Hinnerjoki vanhimmista ajoista n. v:een 1721. Rauman seudun historiatoimikunta: Rauma 1959, 84.

² Rovasti Frosteruksen ilmoitus Kemistä 27.5.1736. VA Topographica; 2; Volter Högman, *Rauman kau-
pungin historia* 1. Rauman kaupunki: Rauma 1907, 21.

³ Rovasti Frosteruksen viitteessä 1 mainittu ilmoitus; Högman 1907, 21.

⁴ FMU 2457. Turun linna 15.4.1442. (p.o. 16.4.1442.) Ritari Kaarle Knuutinpoika antaa kuninkaan
nimissä privilegiokirjeen Rauman porvareille.

⁵ Aina Lähteenoja, *Rauman kaupungin historia I. Rauma vuoteen 1600*. Rauman kaupunki: Rauma 1946,
72–74; Seppo Suvanto, *Keskiaika*. Teoksessa Satakunnan historia III. Satakunnan maakuntaliitto r.y.:
Pori 1973, 289 ja viite 294.

⁶ Lähteenoja ilmoittaa alkuperäisen kirjeen päiväyksessä lukevan *dagh*-sanana asemasta *daga*.

Seppo Suvanto on Satakunnan historiassa todennut, että alkuperäiseen, Rauman kaupunginarkistossa säilytettyyn asiakirjaan on aluksi kirjoitettu ”*iiij daga efter Quasimodogeniti*”, mutta *iiij:n* päälle on korjattu luku *v*. Suvanto toteaa, että tämän mukaan privilegiokirjeen oikea päiväys siten on todennäköisesti 12. huhtikuuta.⁷ Alkuperäisessä asiakirjassa, jota säilytetään Rauman kaupunginarkistossa, luku on kuitenkin selkeästi *viij*, ilman mitään korjausta.⁸

Quasimodogeneti tarkoittaa pääsiäisen (pääsiäissunnuntain) jälkeistä sunnuntaita. Päiväyksenä käytetty ilmaisu tulee Uuden testamentin 1. Pietarin kirjeen ilmaisusta *quasimodo geneti infantes, kuin vastasyntyneet*. (1. Piet. 2:2)⁹ Vuonna 1442 pääsiäissunnuntai oli 1. huhtikuuta ja sitä seuraava sunnuntai oli 8. huhtikuuta. Riksarkivetissa tarkistetun tiedon mukaan kahdeksan päivää lasketaan siten, että sunnuntai (8. huhtikuuta) lasketaan mukaan.¹⁰ Kirjeen päiväykseksi saadaan näin 15. huhtikuuta 1442.

Erot päiväyksen tulkinnoissa johtuvat osittain privilegiokirjeen kopioissa olevista virheistä. Hausenin käytössä on esimerkiksi

ollut Peringsköldin diplomatarium, tom. XIII – XVII sekä jäljennös Tukholman Riksarkivetin ”*Städernas privilegier*” -kokoelmassa (band 1 fol. 1026v). Hausen mainitsee myös jäljennöksen Palmköldin kokoelmassa (topogr. LVIII, s. 722).

Vuosi 1441 vai 1442?

Toinen tutkijoita ja raumalaisia pitkään askarruttanut kysymys on, onko Rauma sittenkin saanut privilegiot jo edellisenä vuonna eli vuonna 1441. Alkusyö pohdintaan on todennäköisesti se, että Eric Tuneld vuonna 1741 julkaisemassaan teoksessa *Geographien öfwer Sverige* kertoo kuningas Kristofferin antaneen Raumalle privilegiot sekä vuonna 1441 että vuonna 1442.¹¹ Tuneldin antaman tiedon on Sven Mellenius välittänyt eteenpäin muutamaa kymmentä vuotta myöhemmin ilmestyneessä kirjassaan.¹²

Näiden mainintojen lisäksi vuosiluku 1441 on kaiverrettu yhteen Rauman kaupungin sinettiin. Sinetin katsotaan olevan 1600-luvulta, ja virheellisen vuosiluvun arvelaan olevan ehkä kaivertajan virhe.¹³

Syksyltä 1441 on runsaasti asiakirjoja, jotka kertovat Turun piispa Maunun ja kuningas Kristofferin neuvotellet Turun hiippakuntaa koskevista asioista.¹⁴ Sillä perusteella tuntuu aivan mahdolliselta päätellä, että Rauma olisi jo syksyllä 1441 saanut privilegiot. Säilyneet asiakirjat käsittelevät kuitenkin nimenomaan kirkollisia asioita, eivät kauppaan tai kaupunkiin liittyviä Naantalia¹⁵ lukuun ottamatta.

Jos oletetaan, että Rauman porvarit olisivat saaneet privilegiot vuonna 1441 Kristoffer Baijerilaiselta, kuten Eric Tuneld mainitsee, on syksy ainoa mahdollinen ajankohta. Neuvottelut siitä, jatkaako Ruotsi valtionhoitaja Kaarle Knuutinpojan vai kuningas Kristoffer Baijerilaisen johdossa¹⁶, jatkuivat nimittäin alkusyksyyn ja vasta lokakuussa mainitaan Kristofferin kruunajaiset Ruotsin kuninkaaksi. Lokakuussa myös toteutui Turun ja muiden suomalaisten linnojen ja läänien läänittämi-

nen Kaarle Knuutinpojalle. Jos Raumalle olisi loppuvuonna 1441 annettu privilegiokirje, olisi se todennäköisesti ollut samaa muotoa kuin vuoden 1442 kirje, siis Kaarle Knuutinpojan antama Kristoffer Baijerilaisen nimissä. Tuntuu hyvin epätodennäköiseltä, että kaksi tällaista kirjettä olisi annettu muutaman kuukauden sisällä. Täysin mahdotonta se ei kuitenkaan ole. Saattaisihan olla, että Rauman porvarien oikeuksia olisi haluttu tämentää uudella kirjeellä.

Huhtikuussa 1442 Rauman porvarit joka tapauksessa saivat privilegiot, jotka Kaarle Knuutinpoika antoi kuninkaan nimissä. Tammikuun 14. päivänä 1444 kuningas antoi Rauman porvareille uuden privilegion, oikeuden käyttää ja noudattaa kaupungin lakia, vapautta ja oikeutta¹⁷ (*kiöpstadz lagh, friheet och rät*), siis varsinaiset kaupunkioikeudet. Kuningas mainitsee myös pyytäneensä piispa

⁷ Seppo Suvanto, Satakunnan historia III. Keskiäika. Satakunnan Maakuntaliitto r.y.: Pori 1973, 289 ja viite 294.

⁸ Alkuperäinen asiakirja on Rauman kaupunginarkistossa kehystettynä ja sijoitettuna taulun tapaan seinälle. Täytyy käydä tarkistamassa, näkyykö siinä korjauksen tai yliviivauksen jälkeä.

⁹ Ad. Neovius, *Chronographia Scandinaviae*. Helsingfors 1906, Suomen sunnuntaitaulu v. 1000 – 1999, taulu numerotta ja sivutta; – Dominica ”Qvasi modo geniti”, ks. Neovius 1906, s. XXX–XXXI, 105.

¹⁰ Sara Risberg (redaktör, docent, Svenskt Diplomatarium, Riksarkivet) on sähköpostiviestissään kirjoittanut: ”*Tack för sin felrapport gällande SDHK nr 24100 och dess datering. Åttonde dagen efter Quasimodogeniti blir dock den 15 april 1442, eftersom inklusiv räkning tillämpas (= oktaven till Quasimodogeniti = söndagen därpå). I FMU 2457 lyder den transkriberade texten ”...IX dagh effter Quasimodogeniti”, vilket däremot skulle innebära den 16 april. Hausen verkar dock ha använt sig av Peringskiöld (och/eller Pamskiöld) i sin utgåva.*” Sara Risbergin (sara.risberg@riksarkivet.se) sähköpostiviesti 30.10.2012. (Viesti on kirjoittajan hallussa.)

¹¹ Eric Tuneld, *Geographien öfwer Sverige*. Stockholm 1741, 339–340. <http://www.doria.fi/handle/10024/69495> (Viitattu 17.4.2012.)

¹² Sven Mellenius, *Historisk afhandling om Sjöstaden Raumo*. Turku 1770–1772. Suomennettu näköispainos. Julkaisija Eero Tahtonen. Suomentanut ja katsauksella varustanut Antero Wittfooth. Rauma 1992, 31.

¹³ Lähteenoja 1946, 141; Aina Lähteenoja, *Rauman kaupungin sinetti ja vaakuna*. Satakunta VIII. 1929; Högman esittää tämän sinetin valmistuneen samaan aikaan kuin sinetti, jossa on vuosiluku 1625. Högman, *Rauman kaupungin historia* 1907, 151.

¹⁴ Naantalin luostari siirrettiin valtaneuvoston heinäkuussa 1441 antaman päätöksen perusteella nykyiselle paikalleen ja Naantalille annettiin kauppaoikeudet. Kuningas Kristoffer vahvisti valtaneuvoston päätöksen sittemmin kahdesti, lokakuussa 1441 ja elokuussa 1443. FMU 2417, 2539; Nils Friberg, *Stockholm i bottniska färvatten. Stockholms bottniska handelsfält under senmedeltiden och Gustav Vasa*. Stockholmsmonografier. Stockholms kommun: Stockholm 1983, 31.

Esimerkkejä muista Turun hiippakuntaa koskevista asioista: FMU 2411 Uppsala 14.9.1441: Kuningas Kristoffer vahvistaa kirkon ja Hengellisten privilegiot (myös Turun hiippakunnassa);

FMU 2412 syyskuussa 1441: Notarius publicus todistaa Strängnäsän, Århusin, Viborgin ja Turun piispojen pyynnöstä, että nämä on handelsfält under senmedeltiden och Gustav Vasa. Stockholmsmonografier. Stockholms kommun: Stockholm 1983, kuningas Kristofferin kruunajaisissa lyöty ritareiksi; FMU 2416 Tukholman linna 3.10.1441: Kuningas Kristoffer ottaa Turun piispa Maunun, hänen kirkkonsa, kapitulinsa ja papistonsa sekä kaikki näille kuuluneet tilat kuninkaalliseen suojelukseensa; FMU 2422 Tukholman linna 14.10.1441: Kuningas Kristoffer antaa kappalaiselleen, Turun tuomiorovasti Olof Magnussonille ja tämän seuraajille rälssin Luolalan tilaan Raisiossa; FMU 2423 Tukholman linna 14.10.1441: Kuningas Kristoffer myöntää piispa Maunun pyynnöstä Turun tuomiokirkon Pyhän Ruumiin alttarille Petäsmäen tilan Raisiossa.

¹⁵ Naantalin luostarin perustamisesta piispa Maunu Tavastin aikana Ari-Pekka Palola, *Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika – Turun piispat 1412–1460*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 178. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura: Helsinki 1997, 256–265.

¹⁶ Unionikuninkaaksi vuonna 1397 unionia perustettaessa kruunattu Erik Pommerilainen oli syrjäytetty Ruotsin emämaassa vuonna 1434 puhjennun rajun, Englbreckt Englbrecktinpojan johtaman, kapinan seurauksena. Kaarle Knuutinpoika Bonde oli valittu Ruotsin valtionhoitajaksi vuonna 1438 ja hän olikin saanut maan rauhoittumaan.

¹⁷ Ruotsin valtakunnassa noudatettiin 1300-luvun puolivälistä alkaen Maunu Erikinpojan kaupunginlakia (Laki on 1300-luvun puolivälistä, mutta nimitys Maunu Erikinpojan kaupunginlaki, *Magnus Erikssons stadslag* on nykyajalta.). Maunu Erikinpojan maanlain tapaan siitä puuttuu kirkkokaari ja se alkaa kuninkaankaarella, joka kuitenkin ei käsittele valtakunnan hallintoa, vaan kaupunginhallintoa,

Maunua ja virkamiehiään Turussa lähettämään kaupunkiin hyvän voudin.¹⁸ Vastuu Turun linnasta ja sen läänistä oli siirtynyt Kaarle Knuutinpojalta kuningas Kristofferille ja hänen voudilleen ja virkamiehilleen. Jo se riittää syyksi uuteen privilegioon, olihan käytäntönä, että uusi hallitsija antoi uudet privilegiot. Rauman kaupunkikin on keskiajan kuluessa saanut privilegiokirjeen myös unionikuningas Kristian I:ltä¹⁹ vuonna 1461²⁰ ja Sten Sture vanhemman valtionhoitajakauden²¹ alkupuolella vuonna 1476²².

POST QUEM

Unaja – Rauma ja Erik Pommerilaisen verokirjan ote vuodelta 1413

Kuningas Erik Pommerilaisen maakirjasta, joka on vuodelta 1413.²³ Maakirjan maininta Vnio-nimisestä paikkakunnasta on herättänyt paljon keskustelua – tarkoitettiinko maininnalla Raumaa, Unajaa vai Kokemäkeä. Maakirjassa mainitaan Satakunnasta kruunulle tulevien verojen kohdalla, että Vnio (Unio,

Unaja) on maksanut veroa 50 mk ja Vlfzby (Ulvila) 20 markkaa. Viimeisimmässä tutkimuksessa on päädytty siihen, että kyseessä on Unajan kylä.²⁴

Vähemmälle huomiolle on jäänyt saman Erik Pommerilaisen maakirjan luettelo kaupungeista. Luettelo kattaa ”suuren osan Ruotsin valtakuntaa”. Raumaa tai Vniota ei luettelossa mainita.²⁵ Vaikka keskiajan lähteet monesti ovat tulkinnanvaraisia (kuten keskustelu Vnio-nimestäkin osoittaa), ei tätä maakirjaa voida Rauman kaupungin varhaisia vaiheita käsiteltäessä sivuuttaa. Luettelon mukaan Raumaa ei kaupunkina ollut olemassa vuonna 1413. Rauman kaupungin perustamisaikaa on siten haettava tämän vuosiluvun jälkeiseltä ajalta. Kuningatar Margaretan kuoltua vuonna 1412 alkoi tyytymättömyys unionia ja sen kuningasta Erik Pommerilaista kohtaan kasvaa. Tyytymättömyys huipentui vuonna 1434 Ruotsin emämaassa syttyneeseen Engelbreckt Engelbrecktinpojan johtamaan talonpoikaiskapinaan. On hyvin todennäköistä, että unionikuninkaan huomio vuoden 1412 jälkeen kiinnittyi aivan muualle kuin kauppakaupungin perustamiseen Selkämeren rannalle.

Lähteenoja on esittänyt, että Raumalla jo ennen vuoden 1442 privilegioita olisi

ollut kaupunginlain ja kaupunginoikeuden mukaisia etuja, ehkäpä erioikeudetkin, jotka nähtävästi oli saatu vuosien 1413–1425 välillä, Klaus Lydekenpoika Djäknin ollessa Tutun linnan isäntänä. Hän perustelee päätelmäänsä sillä, että Rauman asukkaita vuoden 1442 privilegiokirjeessä kutsutaan porvareiksi.²⁶ Päätelmä ontuu, privilegiokirje saattoi hyvin olla tarkoitettu tuleville porvareille.

Rauman kaupungin tulevalla paikalla ja sen lähistöllä on kuitenkin hyvin todennäköisesti käyty kauppaa jo ennen privilegioita. On todennäköistä, että myös 1410-luvulla ja 1420-luvun alkupuolella kaupankäynti Rauman seudulla on ollut vilkasta. Siihen viittaa edellä mainittu tieto Rauman seudulta, Unajasta, maksetusta verosta.

Uusi rauhallisempi aika koitti 1440-luvun alussa, jolta ajalta Rauman ensimmäinen privilegiokirje on, vuodelta 1442.

Täydellisempi kuva

Jotta olosuhteet Rauman seudulla kaupungin perustamisen aikaan saisivat enemmän sävyä, tulisi käsitellä lisäksi kirkollisia oloja, seurakuntaa ja fransiskaanonkonventin alkuvaiheita. Tässä artikkelissa todettakoon vain lyhyesti, että Rauman seutu kuului kaupungin perusta-

pormestaria ja raatia sekä kuninkaan voudin läsnäoloa erityisesti tuomioita annettaessa. ME maanlaki ja ME kaupunginlaki ovat monelta osin yhteneväisiä, mutta kaupunginlaki antaa tyttarelle saman perintöoikeuden kuin pojalle. (Maanlaissa tytär perii 1/3, poika 2/3.) Maankaari säätelee talojen ja tonttien hankintaa kaupungissa ja Rakentamisen kaari niiden rakentamista, katuja, naapurisopua ja tulipaloja. Laissa on myös Kaupan kaari, *Habdhen asiain caari*, jossa on määräykset laivoista merellä ja satamassa. Lisäksi Rådstuvurätten, rangaistuksen kaaret... Jan Liedgren, *Magnus Erikssons stadslag*. KLNLM 11:226–228. – Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki liitteineen. Suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius ja julkaissut Martti Rapola. Suomen kielen muistomerkkejä. Monumenta linguae Fennicae. 3:2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 1926.

¹⁸ FMU 2557. Tukholma 13.1.1444. Kuningas Kristofferin avoin kirje.

¹⁹ Kristian I oli unionikuninkaana 1457–1464.

²⁰ FMU 3155. Tukholman linna 22.7.1461. Kuningas Kristian I vahvistaa Ruotsin kuninkaiden Rauman kaupungille aikaisemmin antamat oikeudet.

²¹ Sten Sture vanhempi oli Ruotsin valtionhoitajana 1470–1497 ja 1501–1503.

²² FMU 3654. Turun linna 2 (tai 1).11.1476. Turun piispa Konrad Bitz, valtionhoitaja Sten Sture vanhempi ja ritari Erik Akselinpoika vahvistavat Ruotsin aikaisempien kuninkaiden Rauman kaupungille antamat oikeudet.

²³ Kyseessä on Johan Buren ote Erik Pommerilaisen verokirjasta vuodelta 1413. Alkuperäisen verokirjan, 1546 kopion ja 1609 otteen koostumuksesta sekä 1609 faksimile, ks. Oscar Bjurling, *Das Steuerbuch König Eriks XIII. Versuch einer Rekonstruktion*. Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska föreningen i Lund. Vol. IV. Lund 1962, 9–23, 123, 132; Esim. Papunen 1959, 155 alkaen; Väinö Voionmaa, *Unajan kaupunki*. Suomen Museo XX. Suomen Muinaismuistoyhdistys: Helsinki 1913, 16; Tapio Salminen, Suomen ”pienet” kaupungit keskiajalla? Keskiajan kaupunkien tutkimuksesta Suomessa sekä Ulvilan ja Rauman keskiajan erityispiirteistä ja mahdollisuuksista. *Satakunta XXVIII*. Kauppa ja kaupungit Satakunnassa. Satakunnan Historiallinen Seura: Pori 2011, 38 ja viite 92.

Kyseisestä kopion kopiosta on Seppo Suvanto kirjoittanut näin: Eerik Pommerilaisen verokirjaan tehtiin Tukholmassa 1413 Satakunnan veroja koskevan kohdan jatkeeksi merkintä selvästikin samaan maakuntaan kuuluneen kaupungin sääntöverosta. Vuonna 1546 Kustaa Vaasa sai tilaisuuden teettää verokirjasta kopion, jota säilytettiin Tukholmassa linnan paloon asti vuoteen 1697, jolloin se tuhoutui. Alkuperäinen verokirja oli ilmeisesti palautettu Pommeriin. Tästä kopiosta teki 1609 valtionarkiston hoitajaksi tullut Johan Bureus muistiinpanoja, joihin tämä kaupunkija koskeva kohta sai seuraavan muodon: *Vnio 50 mk* ja sen alla *Vlfzby 20 mk*. Vuonna 1609 muutamia vuosia aikaisemmin kuninkaallisessa kansliassa toiminut Juhana Ottenpoika kirjoitti laatimaansa Varsinais-Suomen tilikirjaan: *Raumo eller Vnio*. Näin ollen on jokseenkin varmaa, että nimimuoto Vnio on vuoden 1546 kopioitsijan jäljiltä eikä esim. Bureuksen erehdys. Högman oli aikoinaan vedoten J. W. Ruuthin asiantuntijalausuntoon sitä mieltä, että kyseessä oli Raumo-nimen väärinkopiointi: oli jätetty sanan alusta pois kirjaimet RA ja umo oli käsitetty unioksi. Lähteenoja ei hyväksynyt tätä tulkintaa, vaan väitti, että Unio on väärin jäljennetty Cumo. Kuitenkin . . . on varsin vähän todennäköistä, että Kokemäki olisi ollut

1413 kaupungin kirjoissa ja maksanut jopa enemmän veroa kuin Ulvila. Tämä mahdollisuus on siten hylättävä. Toisaalta taas vaikuttaa epätodennäköiseltä, että vuoden 1546 kirjuri olisi käsitellyt tekstinsä niin väärin, että Rawmo-sanasta olisi tullut Vnio. Sen sijaan se tosiseikka, että Juhana Ottenpoika osasi yhdistää Rauman ja Union, tekee luultavaksi sen, että verokirjan kopiosta on ollut Vnio-sanana perässä jokin viittaus Raumaan, vaikka Bureus ei ole tullut sitä merkinneeksi muistiin. On nimittäin pidettävä hyvinkin mahdollisena sitä, että sekä Rauman että Unaja kylissä asuneet kauppiat ja laivurit ovat 1400-luvun alussa maksaneet valtiolle yhteensä kauppaoikeuksistaan veroa 50 mk, vaikka kummallekaan kylälle ei vielä ole annettu varsinaisia kaupunginoikeuksia. Voionmaa piti aikoinaan hyvin todennäköisenä sitä, että Unaja on ollut Rauman edelläkävijä. Suvanto 1973, 287–288.

²⁴ Voionmaa 1913, 16; Suvanto 1973, 288; Högman 1907, 19; Lähteenoja 1946, 46; Tapio Salminen 2011, 37–38.

²⁵ *Thetta Register er en viss och rett Collationeret Afskrift af then gamble Skattebok uppå en Stoor Part af Sweriges Rijkens Lään och Landzänder...* Reinhold Hausen, *Bidrag till Finlands historia* I. Med understöd af statsmedel i tryck utgivna. I. Helsingfors 1881–1883, 301, 305, 312; FMU 1420. Luettelossa ei ole mukana Karjala, siten myöskään Viipuri mainitaan ainoastaan kohdassa, jossa käsitellään joidenkin kaupunkien ja linnojen ruotsin- ja venäjänkielisiä nimiä. Viipurista todetaan: *Wijdhborgh på en wijdeholm, men Rysser kallaret af Stoorlek*. Hausen 1881–1883, 312.

²⁶ Lähteenoja 1946, 87.

misen aikoihin kirkollisesti Eurajokeen, mahdollisesti Eurajoen kappelina.²⁷ Ensimmäinen kirkko paikalle, joka tuli myöhemmin kuulumaan Rauman kaupunkiin, lienee rakennettu vuoden 1410 tienoilla, Markus Hiekkasen mukaan aikaisintaan vuonna 1410²⁸. Kaupunkioikeuksien saamisen yhteydessä tai sen jälkeen Raumasta tuli itsenäinen seurakunta, johon läpi keskiajan kuuluivat sekä Rauman kaupunki että Rauman pitäjä. Rauman kirkkoherra – herra Andreas – mainitaan ensimmäisen kerran kirjallisissa lähteissä vuonna 1497.²⁹

Arkeologia ja kaivauksissa tehdyt rahalöydöt ovat yksi keino ajoituksen määrittämiseksi. Rauman kirkkojen luona tehtyjen arkeologisten tutkimusten rahalöytöjä on käsitelty Pekka Sarvas. Hän on selvittänyt sekä keskiaikaisen kaupunginkirkon eli Pyhän Kolminaisuuden kirkon raunioiden että fransiskaanonkonventin kirkon eli Pyhän Ristin kirkon kaivauksissa löytyneitä rahoja.

Pyhän Kolminaisuuden kirkon osalta hän on todennut, että rahalöydöt antavat raunioiden ajoitukselle pohjan: löydöt muodostavat melko yhtenäisen sarjan, jonka alkua ei voi viedä noin vuotta 1410 varhaisemmaksi. Sarvaksen mukaan vanhimpien rahojen ajoitus ei myöskään tee mahdottomaksi ajatusta, että ne olisivat voineet joutua kirkon lattian alle jopa parikymmentä vuotta myöhemminkin.³⁰

Konventin kirkon eli Pyhän Ristin kirkon pohjoispuolelta tavatut rahat eivät kuulu itse kirkkoon eivätkä ehkä edes vuonna 1538 lakautettuun luostariin. Rahalöydöt osoittavat kuitenkin paikalla olleen tiettyä aktiviteettia 1400-luvun lopussa ja 1500-luvun alussa sekä myöhemmin 1500-luvun lopussa.³¹ Pyhän Ristin kirkossa ei tiettävästi ole tehty arkeologisia tutkimuksia.

Rauman kaupungin alueella on tehty arkeologisia kaivauksista vuosina 2009 ja 2010. Nämä kaivaukset tehtiin Kalatorilla³², joka sijaitsee Vanhan Rauman kaakkoisosassa, van-

hojen Turusta ja Porista tulevien maanteiden välissä ja Pyhän Kolminaisuuden kirkon raunioiden luoteispuolella.

Kaivauksia on tehty myös kesällä 2011 ja 2012 Rauman Vanhassa kaupungissa alueella, joka on todennäköisesti asutettu tai otettu käyttöön hieman myöhemmin kuin Kalatorin seutu.

Tiedot Rauman vanhimma historiasta täydentyvät. Kirjallisten lähteiden perusteella voi kuitenkin todeta, että kaupungin perustaminen ajoittuu aikaisintaan 1410-luvulle ja todennäköisimmin vasta vuoden 1440 tienoille – vuoteen 1442.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja tutkija Tampereen yliopiston Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä.

Rauman seudun hengellinen historia tutkimuksen kohteena

Anu Lahtinen

VUOSINA 2010-2013 joukko historian, taidehistorian, kielitieteen ja musiikkitieteen tutkijoita kirjoittaa Rauman seurakunnan historiaa keskiajalta 1600-luvun alkupuolelle. Hankkeeseen liittyy myös Alfred Kordelinin säätiön rahoittama kulttuurihanke, jonka tavoitteena on analysoida hengellisten ja aineellisten maailmojen kohtaamista keskiajan ja uuden ajan alun Raumalla.

Historioitsija, FT Tuula Hockman kirjoittaa historioteokseen varsinaisen leipätekstin, ja eri alojen asiantuntijat täydentävät kokonaisuutta artikkeleillaan, jotka käsittelevät muun muassa kirkkorakennuksia ja kirkkotaidetta sekä luostariaikaa, uskonnon harjoittamista ja Rauman koulua.

Vaikka Rauman ja sen hengellisen elämän varhaiset lähteet ovat niukat, tarkka ja kriittinen tutkimus tuo uutta Rauman seurakunnan historiaan. Eri tutkijoiden osahankkeet ovat tuoneet esiin muun muassa sen, että Rauman seurakunnalla oli luultua merkittävämpi rooli Rauman koulun ylläpitäjänä. Kielitutkimus puolestaan pystyy valottamaan suomenkielisen jumalanpalveluksen keskiaikaisia juuria, koska uskonpuhdistusajan teksteistä löytyy viitteitä jo keskiajalta tehdyistä tärkeiden tekstien suomennoksista.

²⁷ Euran alueen kantaseurakunnan katsotaan olleen olemassa jo 1200-luvun puolella. Ari-Pekka Palola on sitä meiltä, että kantaseurakunta on nimenomaan Euran seurakunta ja että Eurajoki erosi siitä. Euran, Honkilahden ja Kiukaisten historian kirjoittajan Olavi Koiviston mielipide on, että Eurajoki olisi ollut kantaseurakunta. Olavi Koivisto, *Euran, Honkilahden ja Kiukaisten historia* I. Vammala 1966, 82–83; Ulla Heino pitää kantaseurakuntana Eurajokea. Ulla Heino, *Talonpoikien ja kartanoiden Eurajoki*. Eurajoen historia I. Jyväskylä 1987, 117–118; Seppo Suvannon mukaan pitäjännimi osoittaa, että Eura on Eurajokea vanhempi: Eurajoen keskiaikainen ruotsinkielinen nimi *Effraboaminne* tarkoittaa Euran asukkaiden joensuuta. Seppo Suvanto 1973, 22–23; Ari-Pekka Palola, *Yleiskatsaus Suomen keskiaikaisen seurakuntien perustamisajankohdista*. Faravid 18–19, 1996, 83.

Eurajoen kirkkopitäjä katsotaan perustetuksi jo 1300-luvun alkupuolella. Se mainitaan vuonna 1344, kun taas Eura esiintyy lähteissä vasta 1420. Eurajoen ensimmäinen kirkko olisi voinut sijaita Irjanteen kylässä, mikä selittäisi säläisen traditiotiedon. Eura mainitaan: REA 388; Eurajoki mainitaan: REA 104; Palola 1996, 83.

²⁸ Markus Hiekkänen, *Suomen keskiajan kivikirkot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2007, 253.

²⁹ FMU 4775. Kyseessä on piispa Maunun kopiokirjan maininta, jonka mukaan mm. *Dominus Andreas in Rawmo* ei ole osallistunut kyseisen vuoden synodaalokokoukseen; Markus Hiekkänen, *Rauma*. Museovirasto: Helsinki 1983, 4; Palola 1996, 84, 102.

³⁰ Pekka Sarvas, Rauman kirkkojen rahalöydöt. Teoksessa *Rauman kirkot. Suomen kirkot*. Turun arkkihiipakunta 12. Rauman rovastikunta I. Museovirasto: Helsinki 1990, 49.

³¹ Sarvas 1990, 46.

³² Kalatorilla on ehtinyt olla useita nimiä. Vanhimmassa Raumaa kuvaavassa kartassa ajalta 1698–1710 nimenä on Karjatori. Myöhemmissä kartoissa tori tunnetaan ainakin nimellä Lill Torget (1756) eli Vähätori, sekä nimellä Ny Torget (1841) eli Uusi tori. Nykyisen nimensä Kalatori sai 1800-luvun lopulla. Andreas Koivisto, Kristiina Mannermaa & Riikka Väisänen, *Rauman vanhimman torin kertomaa – Kalatorin kaivaukset vuosina 2009 ja 2010*. SKAS 2/2011, 5.

KIRJOITUKSIA TURUN TUOMIOKIRKON SUOJISTA

Teemu Korpijärvi

TURKU CENTRE FOR MEDIEVAL AND EARLY MODERN STUDIES -keskuksen ja Turun Historiallisen Yhdistyksen julkaisema kymmenestä tutkimusartikkelista koostuva teos on kunnianhimoinen projekti. Turun seudun historiaa tarkastellaan keskiajalta uudelle ajalle hyvinkin erilaisista näkökulmista. Mukaan on mahtunut niin historiantutkimusta kuin arkeologiaakin. Artikkelit on kuitenkin järjestetty pikemmin temaattisin kuin metodologisin periaattein, mikä on hyvin perusteltua. Koska alkuperäislähteitä on säilynyt vain rajallisesti, sekä kirjallisille lähteille että materiaalisille todisteille on annettava oma tilansa. Kuvasta ei tietenkään näinkään voi saada täydellistä, mutta poikkitieteellisyys helpottaa tyhjen paikkojen maalaamista Turun keskiaikaisen kaupungin kartalla.

Ensimmäiset artikkelit käsittelevät kirkkoa, taloutta ja hallintoa. Seuraavissa tarkastellaan kaupunkielämää erilaisine tiloineen ja rajoineen. Lopuksi pohditaan, millä tavalla keskiajan ja uuden ajan alun Turku on käsitelty kirjallisuudessa ja elokuvissa. Vaikka yksittäisiä artikkeleita ei näyttäisi yhdistävän toisiinsa muu kuin tutkittava maantieteellinen alue, ne täydentävät toisiaan niin aiheidensa kuin lähdemateriaalinsakin puolesta. Ensimmäinen osa jakautuu tasapainoisesti hallinnollisesta materiaalista ammentavien ja kirjallisiin teksteihin keskittyvien artikkeleiden välillä. Toisessa osassa tarkastellaan yhteiskunnan reunailmiöitä – kaupungista karkottamista ja seksuaalisuutta maallisessa oikeudenkäytössä sekä Turun elämistää poik-

kitieteellisestä näkökulmasta. Viimeinen osa nostaa parrasvaloihin keskiajan Turkuun liitettyjä tulkintoja ja sen, millaiseksi keskiajan Turku on myöhemmin kuviteltu.

Kutakin artikkelia seuraa tuhti lähdeviiteluettelo, mutta myös kuvamateriaalia ja kaavioita on käytetty havainnollistamaan tekstiä. Vaikka kyse on tieteellisestä tekstistä, artikkelit ovat riittävän kompakteja, joten myös maallikko saa tekstistä paljon irti – etenkin jos Turun seudun historia viehättää. Kirjan takakannessa ja johdannossa yhdeksi tavoitteeksi asetetaan lukijan haastaminen arvioimaan uudelleen menneisyyttämme ja sen avaaminen moniäänisille ja uusille tulkinnoille. Tässä tehtävässä artikkelit onnistuvat mielestäni hyvin. Johdanto ohjaa lukijan vaivattomasti sisään lukukokemukseen. Vaikka kukin artikkeli muodostaa oman kokonaisuutensa johtopäätöksineen, jonkinlaista loppuyhteenvedoa jää kuitenkin ehkä vielä hieman kaipaamaan.

Kokonaisuutena arvioituna kirja avaa tuoreen ja kiinnostavan ikkunan keskiajan Suomen vilkkaimpaan ja vaikutusvaltaisimpaan yhteisöön tavalla, jolle voi vain toivoa jatkoa tulevaisuudessa.

Räsänen, Marika & Välimäki, Reima & Kaartinen, Marjo (toim.), *Turun tuomiokirkon suojissa. Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa*. Turun Historiallinen Yhdistys ry. & Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies, 2012.

Glossan toukokuun kuukausiesitelmä

PhD Katja Ritari (HY): *Danten edeltäjät: varhaiskeskiajan irlantilaisen kirjallisuuden kuvaukset taivaasta ja helvetistä.*
7.5.2013 klo 18:00, Tieteiden talolla

Eskatologinen kirjallisuus oli erityisen suosittua varhaiskeskiajan Irlannissa. Lopun aikoja ja tuonpuolesta käsiteltiin moniin eri genreihin kuuluvissa teksteissä, kuten saarnoissa, uskonnollisissa anekdooteissa ja runoissa, hagiografiassa ja näkyteksteissä. Eskatologinen kirjallisuus sai paljon vaikutteita apokryfikirjallisuudesta ja erityisesti Visio Pauli -näkytekstistä. Irlantilaisen näkykirjallisuuden huipentuma on Visio Tnugdali, jonka kirjoitti irlantilainen munkki 1100-luvun puolivälissä Regensburgin luostarissa nykyisen Saksan alueella. Se on samalla myös Danten Jumalaista näytelmää edeltävistä keskiaikaisista näkyteksteistä laajin ja yksityiskohtaisin ja sen uskotaan vaikuttaneen myös Danten kuvaukseen tuonpuoleisesta.

Glossan kesäretki kesäkuussa 2013

Espoon Mankbyn kaivauksille. Tarkempaa tietoa tämän lehden sivulla 6.

Keskiaikaiset markkinat

27.–30.6.2013

Turun Vanhalla Suurtorilla
to-pe klo 12–20 ja la-su klo 12–18.
www.keskiaikaisetmarkkinat.fi

XV Hämeen Keskiaikamarkkinat

16.–18.8.2013

Hämeenlinnan Linnapuistossa.
www.keskiaikamarkkinat.net

International Medieval Congress 2013

Leeds, 1.–4.7.2013

The International Medieval Congress (IMC) is organised and administered by the Institute for Medieval Studies (IMS).
www.leeds.ac.uk/ims/imc/

XVIII Sastamala Gregoriana

- Wanhan Musiikin Päivät

20.–27.7.2013

Sastamala Gregorianassa ensi kesänä teemana on ”Musiikin mesenaatit - paavit, prinssit ja ruhtinaat”.
<http://www.sastamalagregoriana.fi/>

Jarl Gallén-seminaari:

Indigenous Ideas and Foreign Influences

Interactions among Oral and Literary, Latin and Vernacular Cultures in Medieval and Early Modern Northern Europe.

26.–27. syyskuuta, 2013, Tieteiden talolla

The workshop ”Indigenous Ideas and Foreign Influences” will offer an arena for discussion of the interaction between oral and literary and the Latin and vernacular cultures in Medieval and Early Modern Northern Europe. The programme for the event will consist of workshops and keynote lectures.

Seminaarin järjestävät Thure Galléns stiftelse, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Historiska Föreningen i Finland ja Glossa ry.

Tietoa seminaarista ja CFP:

<http://www.glossa.fi/iifi/>

Lähtettäjä:

Glossa ry.
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Glossa - keskiajan tutkimuksen seura ry.

- perustettiin vuonna 1996
- on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen
- yhdistää eri tieteenalojen näkökulmia keskiaikaan
- järjestää esitelmätilaisuuksia, seminaareja, retkiä ja muita keskiajan tutkimusta edistäviä ja esitteleviä tapahtumia
- välittää tietoa itäisen ja läntisen Euroopan keskiajasta kaikille kiinnostuneille
- ottaa kantaa keskiajan tutkijoiden ja opiskelijoiden kannalta ajankohtaisiin kysymyksiin

Glossan jäseneksi

Yhdistyksen jäseneksi ovat tervetulleita tutkijat, opiskelijat ja kaikki, joita tutkimustieto keskiajasta kiinnostaa. Yhteisöjäseniä ovat esimerkiksi kirjastot, yhdistykset ja tutkimuslaitokset. Yhteensä jäseniä on jo yli sata.

Jäsenmaksut vuonna 2013

Tavallinen: 17 € / vuosi
Perustutkinto-opiskelijat: 12 € / vuosi
Perhejäsenet: 25 € / vuosi koko perheeltä yhteensä
Yhteisöt: 25 € / vuosi

Liittyminen käy kätevästi ottamalla yhteyttä jäsenrekisterin hoitaja Piia Lempiäiseen (*piia.lempiainen@helsinki.fi*). Kerro viestissä uuden jäsenen nimi, osoite, sähköpostiosoite ja / tai puhelinnumero sekä jäsenmaksun tyyppi.

Postituslistalle

Yhdistyksen sähköpostilista on glossa-list@lista.tsv.fi. Listalla välitetään tietoa yhdistyksen omasta toiminnasta sekä muita keskiajan tutkimukseen liittyviä uutisia.

Seuraava Glossae ilmestyy lokakuussa 2013

Aineisto pyydetään toimittamaan 10.9.2013 mennessä Glossaen toimitukselle osoitteeseen glossae.toimitus@gmail.com.